

результат теоретических и эмпирических обобщений, подается авторская разработка методико-технологической карты развития у будущих экономистов компетентностей к предпринимательской деятельности в процессе профессиональной подготовки, которая акцентирует внимание на личностно-деятельном подходе, иллюстрирует формирующие и развивающие средства, формы и методы работы в этом направлении.

Ключевые слова: компетентность к предпринимательской деятельности; студенты экономических специальностей.

Matukova G. I. Pedagogical conditions of development in students of economic specialties of competence to business activity.

In article questions of development of enterprise competence in students of economic specialties are considered; pedagogical conditions which render assistance to increase of efficiency of this process are defined and locate. As the result of theoretical and empirical generalizations, moves author's development of a methodic-and-technological card of development in future economists of competences to business activity in the course of training process which focuses attention on personal-and-activity approach, illustrates the forming and developing means, forms and methods of work in this direction.

Key words: competence to business activity; students of economic specialties.

Рецензент: Хомич Л. О., доктор педагогічних наук, професор

УДК: 001.82:316.722

Пилип Т. Я.

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ «МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

Актуальність та постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства, інтеграція України до Європейського Союзу, розширення інформаційного простору, розвиток нових, перш за все, інформаційних технологій, фундаментальні зміни процесів міграції неминуче призводять до того, що спілкування представників різних культур стає повсякденною реальністю. Тому міжнаціональні, міжгрупові та міжособистісні контакти, в яких відбувається зіткнення різних культур, є неминучими. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до міжкультурної освіти, і головним напрямом інноваційної діяльності у сучасній системі підвищення кваліфікації стає розробка та реалізація моделі розвитку міжкультурної компетентності фахівців.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми міжкультурної комунікації привертати увагу багатьох дослідників різних сфер науки: філософів (М. Бахтін, В. Біблер, М. Каган), етнопсихологів (В. Крисько, Н. Лебедева, В. Садохін, А. Стефаненко), соціологів (В. Кочетков), культурологів (А. Грушевицька, В. Попков, В. Садохін), лінгвістів (А. Бурак, І. Волкова, Д. Гудков, О. Леонтович, С. Тер-Мінасова, Н. Рощина), спеціалістів в області методики викладання іноземних мов (Н. Гальскова, І. Халєєва та ін.).

Питання підготовки до міжкультурної взаємодії розробляються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими та педагогами (Т. Астафурова, Н. Баграмова, М. Беннет, М. Бирам, Є. Верещагін, Д. Гудков, Г. Єлізарова, В. Кабакчи, В. Костомаров, С. Крамш, Л. Самовар, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова, В. Фурманова та ін.).

Знання, вміння та особистісні якості, які дозволяють здійснювати ефективне міжкультурне спілкування, об'єднуються науковцями в поняття «міжкультурна компетентність» (іноді використовуються терміни «інтеркультурна компетентність», «крос-культурна компетентність», «мультикультурна компетентність», «міжкультурна компетенція»), дослідженню котрого також присвячена значна кількість робіт вітчизняних

та зарубіжних науковців (Н. Алмазова, М. Бернс, Н. Баришніков, О. Зеліковська, Л. Зубарева, М. Канале, Е. Кауконен, П. Кендзьор, І. Плужник, К. Райзагер, Б. Спітзберг, О. Фролова, М. Хаммер та ін.).

Аналіз науково-педагогічної літератури по даній проблемі дає можливість зробити висновок про те, що більшість вчених вважають актуальним навчання міжкультурному спілкуванню «для всіх рівнів і сфер вивчення іноземної мови» (Г. Єлізарова), проте існують значні розбіжності не лише у термінології, але й у підходах до розвитку міжкультурної компетентності. Окремими аспектами формування міжкультурної компетентності фахівців різного профілю займалась значна кількість як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: С. Александрова, Ю. Бондаренко, Є. Боровкова, О. Буркова, Л. Варзацька, З. Возгова, Г. Девятова, Р. Гришкова, Л. Зубарева, Н. Закарія, О. Зеленська, С. Міхеєва, З. Мотилькова, О. Коневщинська, І. Плужник, Г. Поторочина, Г. Чередніченко, О. Фролова та ін. Основні положення компетентнісного підходу розвинуті в наукових працях вітчизняних учених (Л. Дяченко, Ю. Кравець, О. Локшина, О. Мерзликін, Л. Петренко, Л. Пуховська В. Радкевич, О. Савченко, В. Свистун, В. Ягупов).

Метою статті є розкриття сутності поняття «міжкультурна компетентність» та визначення її структурних компонентів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення високоякісної освіти на всіх її етапах є основним завданням сьогодення. Втілення компетентнісного підходу – це найважливіша умова підвищення якості освіти. Компетентнісний підхід забезпечує розвиток ключових і предметних компетентностей, скеровує освіту на формування професійно важливих якостей, здатності до самоосвіти, пізнання, вдосконалення професійної компетентності та готовності до набуття конкретних знань і навичок.

Основним для компетентнісного підходу є поняття «компетентність». Перехід від кваліфікаційної моделі фахівця до компетентнісної, тобто орієнтованої на конкретний результат, стає реальністю. Особливістю компетентнісної моделі навчання є не тільки спрямованість особистості на виконання певних професійних функцій, а й інтегровані вимоги до результату освітнього процесу.

Аналіз педагогічної та науково-методичної літератури свідчить про те, що термін «компетентність» з'являється на сучасному етапі в різноманітних контекстах і трактується дослідниками по-різному.

У Словнику української мови (за ред. І. Білодіда)¹⁰ компетентність визначається як володіння знанням, котре дозволяє судити про будь-що, висловлювати вагоме, авторитетне судження; право за своїм знанням робити, вирішувати або міркувати про щось, «властивість за значенням прикметника компетентний». Отже, компетентний – той, хто має достатні знання в певній галузі; добре з чимось обізнаний; тямущий; авторитетний; володіє певною компетенцією⁴. Словник іншомовних слів (за ред. О. Мельничука) визначає поняття «компетентний» (лат. *competens* – відповідний, здібний) як той, що володіє компетенцією, чи як той, що знає, отже, обізнаний у певній галузі.

Відомий британський психолог Дж. Равен трактує компетентність як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, що включає вузькоспеціальні знання, навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії [8, с. 23]. На думку А. Маркової, компетентність є «індивідуальною характеристикою ступеня відповідності вимогам професії; здатністю й умінням людини виконувати певні трудові функції» [5, с. 31]. Згідно розумінню Е. Зеєра, компетентність – це сукупність знань, умінь, досвіду, відображену в теоретико-практичній підготовленості до їх реалізації в діяльності на рівні функціональної грамотності [2, с. 27]. В дослідженнях І. Зязюна це поняття розглядається у соціально-педагогічному контексті і зазначається, що «компетентність як екзистенціональна властивість людини є продуктом її власної життєтворчої активності, ініційованої процесом освіти; як властивість індивіда вона існує в різних формах: як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення), як деякий підсумок

саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей тощо» [3, с. 17]. Посилаючись на дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, О. Овчарук пропонує під компетентністю людини розуміти спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання [7, с. 2]. На думку В. Болотова, В. Серікова, природа компетентності така, що вона, будучи продуктом навчання, не прямо витікає з нього, а є наслідком саморозвитку індивіда, його не стільки технологічного, скільки особистісного зростання, наслідком самоорганізації й узагальнення діяльнісного і особистісного досвіду. Компетентність, вказує В. Болотов, це спосіб існування знань, умінь, освіченості, що сприяє особистісній самореалізації, знаходженню студентами свого місця в житті, внаслідок чого освіта постає як високо мотивована і по-справжньому особистісно-орієнтована – така, що забезпечує попит на особистісний потенціал, визнання особи оточуючими і усвідомлення нею самою власної значущості [1, с. 8–14]. Отже, до визначення суті поняття «компетентність» науковці підходять з різних позицій, розглядають у контексті підготовки майбутніх фахівців для різних сфер людської діяльності, безпосередньо професійної діяльності. Однак, вчені обов'язково вказують на присутність у визначенні змісту цього поняття таких елементів, як: знання, уміння, навички (освіченість); здатність виконувати певні професійні функції; результат (розуміння особою відповідальності за свої дії; теоретико-практична підготовленість до реалізації набутих знань, умінь і навичок; саморозвиток індивіда, його особистісне зростання; високий рівень умілості; висока мотивація до навчання, усвідомлення власної значущості тощо).

Розглядаючи різні погляди на компетентність в освіті та з огляду на мету нашого дослідження, не можемо не звернути увагу на міжкультурну компетентність, яка належить до ключових, тобто таких, що мають особливе значення у житті кожної людини.

У західній науці поняття «міжкультурна компетентність» виникло під час становлення міжкультурної комунікації як самостійної наукової дисципліни. В контексті відношення до іншої культури, подолання етнокультурного центризму міжкультурна компетентність стала розглядатись як комплекс аналітичних та стратегічних здібностей, який розширяє інтерпретаційний спектр індивіда у процесі міжособистісної взаємодії з представниками іншої культури. Російські дослідники пропонують своє бачення міжкультурної компетентності. Так, Ю. Рот визначає міжкультурну компетентність як стабільну здатність до ефективного та адекватного спілкування з представниками інших культур, в якій проявляється міжкультурна синсебільність (у інших авторів, наприклад, у Стефаненко, – сенситивність) [9, с. 11]. А. Муратов визначає міжкультурну компетентність як складне особистісне утворення, що містить знання про рідну та іншу культуру, вміння та навички практичного використання своїх знань, а також сукупність якостей особистості, що сприяють реалізації цих знань, умінь та навичок, і, нарешті, практичний досвід їх використання в ході взаємодії з представниками іншої культури [6]. Міжкультурна компетентність, на думку Н. Смірної, дозволяє оцінити комунікативну ситуацію певного соціуму, співвіднести ситуацію із вибором вербальних і невербальних засобів, утілити у життя комунікативний намір і верифікувати отримані повідомлення. Міжкультурна компетентність є процесом, у якому людина розвиває компетентності (компоненти поняття «міжкультурна компетентність») різноманітними способами сприйняття, оцінювання, вірування, вирішення проблем. Метою є зосередження на розумінні й навчанні подолання культурних відмінностей між націями, так само, як і в межах однієї нації, отримуючи знання про різні точки зору та усвідомлення інших культурних поглядів як бази для проінформованої, міжкультурної взаємодії.

Більшість дослідників погоджуються, що формування міжкультурної компетентності відбувається впродовж усього життя і є складовою частиною безперервного розвитку особистості. Так, на думку Є. Фішера, міжкультурну компетентність не можна прирівняти до набору інструментів, які можна вивчити у ході короткого тренінгу та залежно від

ситуації ефективно застосовувати. Тут, перш за все, йде мова про відносини і установки, які формуються у процесі засвоєння цінностей [11].

Проаналізувавши детально дефініції міжкультурної компетентності, визначаємо наше розуміння категорії міжкультурної компетентності як здатність будувати успішні комунікативні стратегії з представниками інших культурних груп: мати високий рівень соціальної прийнятності, позитивну етнічну ідентичність та сформоване толерантне ставлення до інших, а також бути готовим до двозначних ситуацій.

Існують різні погляди на відбір компонентів та їх кількість у структурі міжкультурної компетентності. Значна кількість вчених вважає, що складовими структури міжкультурної компетентності є низка компетенцій (Г. Єлізарова, В. Нароліна, О. Леонтович). Інші виділяють у структурі міжкультурної компетентності компоненти, в основі яких особистісно-діяльнісна концепція (А. Карнишев, А. Купавская, І. Птіцина, А. Садохін та ін.). Так, О. Леонтович відносить до структури міжкультурної компетентності мовну, комунікативну і культурну складові, при цьому комунікативна компетентність «передбачає наявність комплексу умінь, що дозволяють адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, співвідносити інтенції з передбачуваним вибором вербальних і невербальних засобів, втілити в життя комунікативний намір і верифікувати результати комунікативного акту за допомогою зворотного зв'язку» [4, с. 135-136]. У ґрунтовних дослідженнях А. Садохін визначає в складі міжкультурної компетентності три групи елементів: афективні, когнітивні та процесуальні [10, с. 126-127]. Дослідники Б. Хатцер та Г. Лайс розрізняють три основних підходи в дослідженнях міжкультурної компетентності: особистісний, ситуативний та інтерактивний [11]. Згідно з концепцією Д. Діардорфф, існують чотири виміри міжкультурної компетентності: рівень мотивації, рівень компетентності дії, рівень рефлексії та рівень конструктивної взаємодії.

Базуючись на проектному методі та аналізі зарубіжних теорій та практик (Г.-М. Чен, П. Сорті), А. Муратов виділяє три основних елементи міжкультурної компетентності: когнітивний, інтраособистісний та міжособистісний (поведінковий). Когнітивний параметр – це знання про інші культури чи групи, а також пізнавальні здібності більш високого рівня. Інтраперсональний параметр характеризується співвідношенням внутрішнього стану особи, розвитком власного «Я» та ідентичністю особистості. Міжособистісний (поведінковий) параметр характеризується поведінковими здібностями особистості взаємодіяти з людьми різних культурних груп, ефективно і толерантно вести себе в ході міжкультурної взаємодії [6].

Розглянувши різноманітні концепції та теорії до структури міжкультурної компетентності, ми вважаємо за доцільне віднести такі компоненти, як когнітивний, інтраособистісний, соціолінгвістичний, афективний та процесуальний. До когнітивного компоненту належать культурно-специфічні знання, які слугують основою для адекватного тлумачення комунікативної поведінки представників іншої культури як база для запобігання непорозумінням та як основа для зміни власної комунікативної поведінки в інтерактивному процесі. Інтраособистісний компонент співвідноситься з внутрішнім станом особистості та його розвитком, або самовизначення окремо взятої особистості (важко досяжний, проте ключовий аспект розвитку ефективної міжкультурної комунікації); це психологічна готовність людини до комунікації, її ставлення до представників інших культур, які можуть як заважати, так і сприяти взаємодії. Соціолінгвістичний компонент включає знання як своєї, так й іншої культури, адекватне розуміння культурних особливостей іншої країни, вміння індивіду адаптувати свою поведінку до поведінки партнерів, в процесі чого формується вища здібність до міжкультурної комунікації, адекватного взаєморозуміння учасників комунікації, що належать до різних культур.

До афективного компоненту відноситься емпатія та толерантність, котрі не обмежуються лише рамками довірливого відношення до іншої культури. Вони становлять психологічну базу для ефективної міжкультурної взаємодії. Крім того, сюди входять стійкість до фрустрацій, стресу; рефлексія; впевненість в собі; відсутність упереджень;

відвертість; повага до інших культур; готовність до вивчення міжнародних культур, міжкультурна адаптація.

Процесуальний компонент міжкультурної компетентності являє собою стратегії, які застосовуються в ситуаціях міжкультурних контактів. Розрізняють стратегії, направлені на успішний перебіг взаємодії, спонукання до мовної діяльності, пошук спільних культурних елементів, готовність до розуміння та виявлення сигналів непорозуміння, використання досвіду попередніх контактів; поповнення знань про культурну своєрідність партнера тощо.

Важливо зазначити, що усі компоненти міжкультурної компетентності взаємопов'язані, а ступінь їх впливу залежить від сукупності міжкультурної взаємодії, яка постає як багатоцільовий психологічний, педагогічний, морально-соціальний та правовий процес комунікації, й передбачає загальні взаємообумовлені дії.

Висновки. За результатами аналізу наукових праць можна зробити висновок, що міжкультурна компетентність – це здатність будувати успішні комунікативні стратегії з представниками інших культурних груп: мати високий рівень соціальної прийнятності, позитивну етнічну ідентичність та сформоване толерантне ставлення до інших, а також бути готовим до двозначних ситуацій. До структури міжкультурної компетентності входять когнітивний, інтраособистісний, соціолінгвістичний, афективний, процесуальний компоненти та подано їх характеристику. З'ясовано, що усі компоненти міжкультурної компетентності взаємопов'язані.

У даний час стало очевидним, що успішні контакти з представниками інших культур неможливі без практичних навичок у міжкультурному спілкуванні. Для цього недостатньо знань про природу міжкультурного нерозуміння, а необхідне формування практичних умінь і навичок, які дозволили б вільно розуміти представників інших культур.

Отже, володіння міжкультурною компетентністю сприяє більш ефективній професійній діяльності, розвитку у фахівців креативного мислення, збагачує та розширює професійний світогляд.

Література:

1. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.
2. Зеер Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 27.
3. Зязюн І. А. Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти / І. А. Зязюн // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 3. – С. 58–61.
4. Леонтович О. А. Введение в межкультурную коммуникацию: учеб. пос. / Ольга Аркадьевна Леонтович. – М.: Гнозис, 2007. – 366 с.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова – М.: Знание, 1996. – 308 с.
6. Муратов А. Ю. Использование проектного метода для формирования межкультурной компетенции // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru>.
7. Овчарук О. В. Компетентність як ключ до оновлення змісту освіти / Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики / О. В. Овчарук – К.: «К.І.С.», 2003. – 296 с.
8. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: пер. с англ. / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
9. Рот Ю. Межкультурная коммуникация: теория и тренинг: учебно-методическое пособие / Юлиана Рот, Галина Коптельцева. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 223 с.
10. Садохин А. Л. Межкультурная компетенция и компетентность в современной коммуникации (Опыт системного анализа) / А. Л. Садохин // Общественные науки и современность. – 2008. – №3. – С. 125-128.

11. Fischer E. Peoples and Cultures of the World / Edward Fischer. – Washington: The Teaching Company, 2009. – 148 p.

Автором проведено аналіз вітчизняної та зарубіжної педагогічної й науково-методичної літератури, на основі якого розкрито сутність поняття «міжкультурна компетентність». Встановлено роль міжкультурної компетентності у сучасній системі підготовки фахівців; визначено та охарактеризовано структуру міжкультурної компетентності, до складу якої входять когнітивний, інтраособистісний, соціолінгвістичний, афективний та процесуальний компоненти.

Ключові слова: освіта, професійна підготовка, компетентнісний підхід, міжкультурна комунікація, міжкультурна компетентність.

Пилип Т. Я. Генезис понятия «межкультурная компетентность».

Автором проведен анализ отечественной и зарубежной педагогической и научно-методической литературы, на основе которого раскрыта сущность понятия «межкультурная компетентность». Установлена роль межкультурной компетентности в современной системе подготовки специалистов; определена и охарактеризована структура межкультурной компетентности, в состав которой входят когнитивный, интраличностный, социолингвистический, аффективный и процессуальный компоненты.

Ключевые слова: образование, профессиональная подготовка, компетентностный подход, межкультурная коммуникация, межкультурная компетентность.

Pylyp T. Ya. Genesis of the concept of intercultural competence.

The author has conducted the analysis of national and foreign pedagogical, research and methodological literature, on the basis of which the essence of the concept of intercultural competence has been defined. There is determined role of the intercultural competency in the modern system of specialist training; there is defined and characterized structure of intercultural competence, which includes cognitive, intrapersonal, sociolinguistic, emotive and processual components.

Key words: education, professional training, competency-based approach, intercultural communication, intercultural competence.

Рецензент: Петренко Л. М., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

УДК 614.253,52: 616-082

Свиридюк В. З.

ДЕТЕРМІНАНТИ ЯКОСТІ ОСВІТИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ ПІДХОДИ ДО ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

*Nil sine magno vita labore dedit mortalibus.
(Життя нічого не дає людям без великої праці).*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими, практичними завданнями. Якість освіти не задовольняє громадян України. Дипломи наших вищих навчальних закладів не визнаються переважною більшістю країн світу. На рівень якості освіти впливає значне число чинників. Однак існуюча на сьогодні в Україні система управління якістю освіти більшість з них не враховує, тому потребує істотного удосконалення.